

Vychovatel v systému vysokoškolského vzdělávání pedagogických pracovníků

Lenka Gulová

V nedávné době, zhruba v 70. až 80. letech, bylo vychovatelům nabídnuto vysokoškolské vzdělání na některých československých univerzitách. Obsah studia se na jednotlivých pedagogických fakultách poněkud odlišoval, ale podstata zůstala shodná – připravit pedagogické odborníky pro oblast mimoškolního působení, pro výchovu v době mimo vyučování a také pro oblast volného času dětí, mládeže a dospělých. O studium tohoto typu projevilo velký zájem nejen mnoho absolventů různých středních škol i odborných učilišť s maturitou, ale i řada lidí z praxe, kteří uvítali možnost získat vysokoškolské vzdělání v humanitních disciplínách a rozšířit kvalifikaci pedagogického pracovníka. Dnes již můžeme konstatovat, že pedagogické fakulty při zakládání tohoto pedagogického neučitelského oboru vycházely jednak z představ jednotlivých pedagogů kateder pedagogiky a jednak z jistých omezených možností těchto kateder (finančních a jiných). Hledání ideálního modelu tohoto druhu studia vedlo až k experimentování s tak citlivým tématem, jako je právě vychovatelství, což bohužel na některých školách směřovalo k postupnému zanikání nového oboru. Zatím na žádné škole nebyl nalezen alespoň základní obsah studia, který by řešil otázky výchovy, vychovatelství a zároveň by dokázal přežít období kritického hledání a obstát tak vedle oborů učitelských. Ovšem chyba neleží pouze na vzdělávacích institucích, ale především na společnosti, která není schopna vznést požadavky na kvalitní vzdělané odborníky pro širokou oblast volného času, chybí instituce zaštiťující neučitelské pedagogické obory, která by současně upřesnila postavení těchto pedagogů v hierarchii všech pedagogických pracovníků a vymohla pro ně celorepublikově platné ohodnocení. Chybí i přesný profesigram vychovatelů, sociálních pedagogů a pedagogů pro oblast volného času. V době, kdy se potýkáme s narůstající kriminalitou dětí a mládeže, se ztrátou hodnotové orientace mladých, s negativním využíváním volného času všech věkových skupin, nejsme schopni vytvořit pracovní místa na všech školách pro odborníky, kteří by nabídli mladým hodnotnější využití volného času, nabídli pomoc v dnešních nelehkých situacích dětí a mladistvých, ochránili je před nástrahami dnešního světa atp. Klasická škola s vytíženými a unavenými učiteli není schopna suplovat úlohu vychovatele, výchovného poradce, odborníka na volný čas atd. Jisté lze namítnout, že v současnosti vznikají zařízení různého typu, která nabízejí využití volného

času dětí a mládeže, ale jejich kapacita je omezená a kvalitnější nabídka se týká spíše větších měst. Nezapomínejme na další instituce, které požadují pedagogické vzdělání vychovatelů, jako např. internátní školy, dětské domovy, domy sociální péče, ale i jejich kapacita se snižuje z mnoha důvodů, opět zejména finančních, a těmto zařízením, bohužel, dostačují pouze středoškolsky vzdělání pedagogové. Je zřejmé, že tyto instituce slouží jen určité skupině dětí a mládeže v jistém úseku jejich života. Prozatím lze říci, že místo hledání linie spojující: 1. požadavky a potřeby dětí a mládeže, 2. požadavek společnosti, 3. požadavek trhu práce pro oblast pedagogického působení, 4. nabídku pedagogických fakult a vytvoření vhodného profesio-gramu pro tento druh činnosti, vznikají a zanikají na vysokých školách různé typy studia určené pro vychovatele, popř. pedagogy volného času, sociální pedagogy, a tak zastupují odbornou pedagogickou práci lidé bez hlubší kvalifikace a mezitím se pohybuje spousta dětí a mladých lidí „na ulicích“, kterým by různé aktivity ulehčily složité dospívání a nabídly hodnotné využití volného času. Pokud stát ponechá péči o budoucí generace v rukou masmédií a světa komerčních hodnot, následky mohou být nedozírné.

Obecné požadavky na kvalitu osobnosti vychovatele lze nalézt v rozmanitých studijních materiálech. Píše se v nich o pedagogickém pracovníkovi jako o čestném, statečném a moudrém člověku, který je obdařen kvalitními vlastnostmi, neustále pozitivně naladěný a připraven radovat se s dětmi a mládeží. Málokde však najdeme přesný návod, jak takové vlastnosti získávat, většinou se předpoklady pro ně formují v útlém mládí každého jednotlivce, jsou záležitostí dědičnou a ovlivňuje je právě výchova a prostředí. Podle mých poznatků, jedna z nejdůležitějších předností vychovatele, kterou může ovlivnit odborné studium připravující pedagogického pracovníka pro praxi, je jeho neustálá touha po vzdělávání a sebevzdělávání, touha neustále postupovat dopředu, osvojovat si nové dovednosti, nahlížet do různých oblastí lidského života atd. Tuto chuť po širokém a neustalém růstu by pak měl umět (samozřejmě za použití široké škály výchovných prostředků, které by mu opět měla poskytnout odborná příprava) každý pedagog převést na své žáky, studenty a svěřené osoby.

O významu vychovatelské profese byla napsána a experimentálně ověřena řada studií, jejichž význam byl potvrzen a oceněn staletími; v podstatě každý, kdo chce pozměnit společnost, ví, že musí začít od mladé generace. Ale snad nikdy nebyla mládež jako konkrétní skupina tak ohrožena jako v současnosti. Svět komerce pro ni vytváří zakřivený obraz skutečnosti, kriminalita dětí a mladistvých je načasovaná bomba blízké budoucnosti, nemluvě o drogách, zneužívání, týrání, nárůstu nezaměstnanosti právě mladých lidí.

Z tohoto stručného náčrtu je zřetelné, že máme čím dál více zapotřebí kvalitních, vzdělaných, pedagogických pracovníků, připravených zasáhnout ve prospěch dětí a mládeže, pomoci jim zorientovat se v pluralitní společnosti plné neřešených a mnohdy neřešitelných problémů. Samozřejmě těmto pedagogům, ať je nazveme vychovateli, sociálními pedagogy, pedagogy pro volný čas, nepostačí jen laické nadšení (i když ho nelze podceňovat), ale zdá se být čím dál nezbytnější vyzbrojit je pro tuto nelehkou práci, kterou můžeme nazvat posláním, kvalitním vzděláním, míněno vysokoškolským, nabídnout jim doživotní možnosti dalšího růstu, což jim může pomoci získat i jistou společenskou prestiž v postavení všech pedagogů. Záleží samozřejmě i na každém jednotlivci, kam je schopen posunout vychovatelskou pozici.

Pedagogická příprava vychovatele (pedagoga pro volný čas, sociálního pedagoga)

Podle vlastních zkušeností probíhá vzdělávání těchto pedagogů v několika rovinách. Vedle odborné pedagogické přípravy, která zahrnuje zvládnutí a pochopení dějin pedagogiky, pedagogiku jako teoretickou disciplínu se všemi odbornými pojmy, metodologií, didaktiku pedagogiky, speciální pedagogiku, všechny příbuzné disciplíny, tzn. pedagogickou psychologii, základy sociologie, nezbytnou filozofii výchovy čerpající z odkazů a životopisných údajů významných filozofů a pedagogů, kteří postavili pedagogiku jako vědní obor, neměly by chybět základy estetiky, etiky a axiologie. Další rovina se týká psychologie, která tvoří spolu s pedagogikou páteř tohoto vzdělání. Zahrnuje jak vývojovou, tak sociální psychologii, propedeutiku, přinejmenším základy psychoterapie atd. Důležitá je i biologie, andragogika, ekonomika a politologie podaná alespoň v základech.

Vedle těchto vědních oborů je velmi důležitá (pro praktické zaměření pedagogického pracovníka) celá škála zájmových činností, různých dovedností, které pak bude pedagog schopen použít ve vlastní práci. Právě tyto činnosti jsou nesmírně důležité pro kontakt se svěřenou osobou (žákem, studentem), během něhož se vytváří vztah mezi osobou vychovatele a žáka, vzniká prostor pro neformální výchovu a vedení, pro zprostředkování hodnot, tak nezbytných pro lidský život, pro řešení řady nejrůznějších situací, pro přátelský rozhovor nebo příjemně strávený okamžik, který zůstane ve vzpomínce všech zúčastněných a může mít vliv na řadu situací, které přináší život a které je nutné řešit.

Příklady:

Vychovatel zvládá základy tělesné výchovy, může uspořádat jednodenní i vícedenní výlet na kolech (lyžích), turistický výlet, tábor s nejrůznějším zaměřením, sportovní kurz

apod., pak se zde nabízí široký prostor pro neomezené pedagogické působení. Totéž platí pro všechny sportovní kroužky a další sportovní činnosti. Je zde možnost vypěstovat v zúčastněných řadu vlastností, od houževnatosti, statečnosti, vytrvalosti, ohleduplnosti, tolerance, sportovní zdatnosti, vztahu k pohybu, ke zdravé životosprávě, pracovním návykům, pokoře, ovládnutí se atd. Je to čas pro uzavírání přátelství na celý život apod.

Vychovatel zvládá základy hudební výchovy, vedení amatérských hudebních kroužků, je schopen různých hudebních přehrávek, může provést zajímavý výběr hudebních divadelních představení, je schopen propagovat zpěv, vést pěvecký kroužek, ve spojení s tělesnou výchovou taneční soubor, případně nacvičit taneční vystoupení, vybrat hudbu a vytvořit choreografii. Tyto činnosti mají opět velký vliv na formování řady vlastností, probouzení estetických pocitů, navození příjemných situací, včetně vyhledávání talentů. I zde vzniká široký prostor pro výchovné působení. Všichni, včetně pedagoga, si přenášejí do života zážitky z těchto činností, které jim pak mohou obohacovat i ulehčovat každodenní prožitky.

Vychovatel zvládá základy výtvarné výchovy. Je to barvitý svět plný tvořivé činnosti, která vedle rozvíjení estetických pocitů působí např. i terapeuticky.

Vychovatel zvládá dramatickou výchovu, má vztah k divadlu, to je dnes velmi aktuální téma, zahrnuje nejen výchovu k umění, ale využívá právě prostředků dramatického umění k výchově, vyučování a rozvoji zdravé i zdravotně postižené populace (Müller O.).

Zájmových činností je dnes nepřeberné množství, vychovatel si může zvolit třeba jen jednu, dvě stěžejní, a ty se stanou významným prostředkem jeho práce. Dnes záleží na každém jednotlivci, jak pojme tyto složky výchovy.

Dalším okruhem, také velmi důležitým pro vzdělání vychovatele, je získání komunikativních dovedností, počítá se také s tím, že lidé, kteří se hlásí k vychovatelské činnosti, jsou schopni rozvinout i organizační schopnosti a dovednosti. Měli by mít smysl pro realitu i nadsázku, velkou míru tolerance a asertivity, a také veliké humánní citění. Z toho všeho vyplývá, že vzdělávání pedagogického pracovníka je náročnou a dlouhodobou záležitostí, jejíž výsledky jsou zřetelné až po letech působení v praxi.

(Pozn.: Základní návrh modelu, který se zde předkládá, vychází z obsahu studia vychovatelství na PdF UP v Olomouci, které bohužel v současnosti pouze dobíhá u dálkového studia a studia sociální pedagogiky na PdF MU v Brně.)

Seminář – úvod do axiologie (určený pro studenty sociální pedagogiky)

Od začátku 20. století se začíná vážně hovořit o hodnotové výchově, o tzv. zprostředkování lidských hodnot dětem a mládeži, o hodnotové orientaci všech generací. Tímto tématem se dnes zabývá řada pedagogů (např. S. Kučerová „Úvod do axiologie“, W. Brezinka „Základy filozofie výchovy“), na toto téma probíhá i řada konferencí světového významu (např. 16. mezinárodní kolokvium Evropského fóra pro svobodu a vzdělávání, které se uskutečnilo 16. listopadu 1997 v Bochumi), probíhají výzkumy, které sestavují

žebříčky hodnot lidí všech skupin, profesí atd. Tato šetření většinou ukazují, že lidé neztratili pojem o tradičních lidských hodnotách, v dotaznících se přiklánějí k tomu kladnějšímu, co charakterizuje principy humanismu. Dokazuje-li jejich konání a jednání tento výsledek i v reálném životě, je věc druhá, neboť se opravdu spíše setkáváme s negativními projevy, kde je na prvním místě upřednostňován lidský individualismus, sobeckost a zaslepenost místo pochopení, pomoci bližnímu a tolerance. Nejsmutněji vyznívají tyto protiklady u mladé generace. Bude nesmírně těžké napravovat nastávající situaci, kdy materiální hodnoty jasně vítězí nad hodnotami duchovními (a k tomuto zjištění nepotřebujeme žádné velké výzkumy, stačí se jen porozhlédnout kolem sebe). Příčin je mnoho, někdy stačí jejich pouhé označení, abychom mohli hledat nápravu.

Studenti sociální pedagogiky se v předmětu axiologie v první řadě seznamují s dostupnou literaturou, osvětlují si základní otázky této disciplíny, a to na základě studia historie výchovy i současnosti. Dále vstupují do problematiky filozofie výchovy a seznamují se s některými výzkumy z této oblasti.

Vedle tohoto studia teoretických poznatků probíhá praktická část semináře, a to ve dvou formách. Za prvé, každý student přináší do výuky svoji představu hodnoty a předvádí ji svým kolegům. Například: mluví o tom, co pro něho znamenají vzpomínky, přináší různé materiály, deník, dopisy, fotografie, pohlednice, obhajuje nutnost, potřebu vzpomínek, zaznamenávání událostí, hovoří např. o tom, jak je důležité nezapomínat na různé situace, lidi, přátele, a k tomuto poměrně širokému tématu se v závěru vyjadřují ostatní studenti, probíhá diskuse, kterou řídí pedagog, samozřejmě i on se vyjadřuje k tomuto problému. Je velmi důležité, aby i vyučující přinesl mezi ostatní svoji představu hodnoty a dokázal ji náležitě obhájit. K některým tématům probíhá i bouřlivá diskuse (např. hodnota smrti a s ní spojená eutanazie, hodnota služby, pokory atd.), vytváří se postupně jakási hierarchie hodnot přítomných osob. Někdy je diskuse velmi zajímavá, záleží nejen na obsahu, ale i kvalitě zprostředkování, komunikačních schopnostech, na celkovém projevu a osobnosti studenta.

Mimo tyto vstupy jsou v závěru hodiny rozebírána různá společenská témata, která úzce souvisejí s hodnotami běžného života (hodně diskutovaný rasismus, interupce, sektářství, vliv masmédií, ekologie, alternativní hudba, globalizace atd.) Studenti se učí vyjadřovat se k věcem kolem nás, zaujmají stanoviska a vyjadřují své názory, učí se komunikovat a hodnotit. V loňském semináři byly zprostředkovány tyto hodnoty: vztahy k jednotlivým členům rodiny (nejčastější), zdravý život, láska a s ní spojené manželství, přátelství, vztah k přírodě, divadlo, vztah k postiženým lidem, ochrana životního prostředí, rodina, humor, prožitky dítěte a na druhé straně byly označeny

některé antihodnoty – český šovinismus, vztah k romské populaci, jeden student hovořil o drobnostech všedního dne, které nevnímáme. Některá témata vyvolávala rozpory, zejména otázka rasismu, ve většině studentů byl silně zakořeněný negativní vztah k některým projevům romské menšiny, proto byl na seminář přizván odborník, kněz, který se léta zabývá romskou otázkou, a osvětlil některé pohledy na tyto problémy. V letošním semináři byla prozatím zpracována témata – smrt, vzpomínky, talismany, umění, vztah k významné silné osobnosti, přátelství, rodina, příroda, problematika týrání a zneužívání dětí, sport, hudba. Velmi zajímavá byla diskuse na téma masmédiá, která jsou hodnocena studenty spíše negativně, dále studenti vesměs odmítají interrupci a do jisté míry i rasismus.

Dalším doplňkem semináře je seminární práce na různá témata opět se zabývající problémy současnosti. Na závěr semestru každý student zkusí využít své fantazie a osvícenosti, a přinese do výuky svoji představu (v jakékoli formě) „věci“, která by mohla posunout svět k lepší budoucnosti, k nápravě věcí lidských. Opět záleží na každém jednotlivci, jak pojme tento úkol a dokáže ho obhájit v kolektivu budoucích pedagogů. Na závěr semináře bývá exkurze do tří zařízení, která se nejen specializují na práci s dětmi a mládeží, ale která svým zaměřením zpracovávají svá vlastní témata, svoji představu hodnotového nazírání na svět. Je to salesiánské středisko se svým duchovním posláním, Dům ekologické výchovy Lipka a Help me, bojující proti drogové závislosti dětí a mládeže.

Seminář je poměrně náročný, pro mnohé se může stát poutavým a poučným, studenti nejenže proniknou do problematiky axiologie, ale sami si mohou zkoušet a ověřit své hodnoty a hodnoty svých kolegů a vrstevníků.